

VIZI BALÁZS*

Kisebbségi jogok a "szörnyeteg állam" árnyékában

Fábián Gyula – Jakab Albert Zsolt (szerk.): *Bíró Gáspár emlékkönyv. Kisebbségi identitás és önrendelkezés a globalizmusban.* Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – MTA TK Kisebbségkutató Intézet, 2015.

Bíró Gáspár 2014. februári halála után a szkopjei amerikai egyetem konferenciával és külön kötettel¹ állított emléket egykori vendégtanárának, és egy másik, a kisebbségi autonómiával foglalkozó angol tanulmánykötetet is Bíró emlékének ajánlottak a szerkesztők.² A nemzetközi kapcsolatok és a kisebbségi jogok nemzetközileg is elismert, kivételes elméleti és gyakorlati szakemberének tiszteletére magyarul a kolozsvári és a budapesti kisebbségkutató intézetek közös kiadásában jelent meg a *Bíró Gáspár emlékkönyv*. Ez is bizonyítja, hogy annak ellenére, hogy életének utolsó évtizedében a kisebbségi kérdések háttérbe szorultak Bíró Gáspár munkájában, és érdeklődése a nemzetközi kapcsolatok elméleti problémái felé fordult, munkássága a kisebbségekkel foglalkozó kutatók számára is viszonyítási pont maradt. A szerkesztők vállalkozásában is elsősorban ez tükröződik: az emlékező kötet tanulmányai zömmel kisebbségi jogi témákat

* A szerző az MTA TK Kisebbségkutató Intézetének tudományos főmunkatársa.
E-mail: Vizi.Balazs@tk.mta.hu

¹ Milovanovic, Zlat R. – Dodovski, Ivan (eds.): *THUCYDIDES vs. Kant in our time: reconsidering the concepts of war and piece : essays in honor of Professor Dr. Gáspár Bíró.* Skopje, American University College, 2015.

² Malloy, Tove – Osipov, Aleksander – Vizi, Balazs (eds.), *Managing Diversity through Non-Territorial Autonomy: Assessing Advantages, Deficiencies, and Risks.* Oxford, Oxford University Press, 2015.

érintenek, de próbáltak tágabb horizontot is felmutatni, hiszen találunk személyes emlékeket idéző szöveget és a nemzetközi kapcsolatok elemzésébe illeszkedő írást is.

Salat Levente is kiemeli bevezető tanulmányában, hogy a 2000-es években Bíró komoly pesszimizmussal figyelte a kisebbségi jogok nemzetközi elismertetésére vagy tudományos elemzésére irányuló törekvéseket. Ahogy ez a kötet egy másik tanulmányából, Szalayné Sándor Erzsébet áttekintéséből is kiderül, valóban megállapítható, hogy az 1990-es évek óta ezen a téren semmilyen lényeges előrelépés nem történt. Nem véletlen, hogy Bíró Gáspár érdeklődése is a nemzetközi kapcsolatok olyan alapvető kérdései felé fordult, mint a szuverenitás, a nemzet vagy a nemzetállam változó értelmezése és szerepe az államok közötti viszonyokban. Salat összefoglalója nemcsak egy kivételes pályaképet mutat be, hanem nagyon jól rávilágít azokra a támpontokra, amelyek Bíró gondolkodói örökségét meghatározzák. Utolsó éveinek munkája az állam természetének végső kérdéseit érintette, ahogy Salat fogalmaz: „a szuverenitás természetét, az állam, a nép, a nemzet, a társadalom vagy a kisebbségek viszonyát tekintve a tulajdonképpeni kérdés valóban az, hogy miként lehet a saját hivatását betöltő, lényege szerint eljáró államból egyfelől brutális szörnyeteg, másfelől önmagát elsorvasztó fikció”³.

Bálint-Pataki József személyes hangú összegzésében mutatja be azokat az írásokat, amelyek 2014 februárjában Bíró Gáspár halálára megjelentek a sajtóban, amiből egy nagy hatású egyetemi oktató és egy olyan elkötelezett ember arcéle rajzolódik ki, akiről elmondható, hogy mindig a helyén volt, és a körülményekre, a nehézségekre tekintet nélkül tette a dolgát – ami a nemzetközi szervezetek politikai patikamérlegen kimért megbízásait teljesítő szakértők és diplomaták között mindenképp kivételes teljesítménynek számít.

A kisebbségi jogokkal foglalkozó tanulmányok között Bakk Miklós a nyelvi jogokról, a nyelvi rezsimről és a demokrácia modelljeiről szóló írása felvázolja azt a szakirodalmi vitát, ami a nyelvi jogok emberi jogokként való elfogadása körül alakult ki. Tanulmányában a nyelvi rezsimek bemutatása után kísérletet tesz a román modell elhelyezésére ezen a skálán. Rámutat arra, hogy bár a

³ Salat Levente: Bíró Gáspár gondolkodási öröksége. In: Bíró Gáspár emlékkönyv ... 18.

román alkotmányjogi keretek inkább megengedőnek tűnnek, de a valóság a hivatalos nyelv privilégiumait támogató etnikai demokrácia nyelvi rezsimjének felel inkább meg. Bodó Barna a kisebbségi civil társadalom létének és működésének feltételeit elemzi, rámutatva az alapvető dilemmára, amely a kisebbségek politikai szerveződése és a korlátozott civil szerepvállalás lehetőségei között jelentkezik az erdélyi magyarság esetében. Fábíán Gyula összehasonlító elemzése a kisebbségi nyelvű jogi felsőoktatás helyzetéről Kanadától Írorszáig mutatja be, hogy az egyes államokban milyen jogi keretei és intézményi feltételei vannak a kisebbségi nyelvű jogászképzésnek. Összefoglaló következtetéseiben fontos szempontokat fogalmaz meg a sikeres és működőképes kisebbségi nyelvű jogi felsőoktatás feltételeiről, így az angol nyelv dominanciájának problémájáról, a többnyelvű oktatás előnyeiről és a kisebbségi nyelv hivatalos nyelvi státuszának jelentőségéről.

Szalayné Sándor Erzsébet említett tanulmánya mellett Gruber Ines német nyelvű írása is a kisebbségi jogok nemzetközi és uniós jogi problémáival foglalkozik, egyebek mellett rámutatva a „nemzeti kisebbség” nemzetközi jogi definíciójának hiánya miatti fogalmi zavarokra. Varga Attila szintén egy ehhez kapcsolódó problémával, a nemzetközi jog és az alkotmányjog kölcsönhatásának folyamataival foglalkozik. A szerző rámutat arra, hogy az európai nemzetközi térben, óhatatlanul a román alkotmányon is megfigyelhetőek a „nemzetköziesedés” jegyei, így az emberi jogok nemzetközi szerződéses védelmének eredményei megjelennek a román alkotmányjogban is.

Horváth Réka franciául írt doktori dolgozatának összefoglalója a magyar kisebbség romániai politikai képviseletéről szól, és azt a dinamikát igyekszik megértetni, ami az RMDSZ-t jellemezte 1990 és 2004 között, ahogyan a mozgalomként indult kisebbségi érdekképviseleti szervezet betagozódott a román politikai pártrendszerbe. A nemzetközi kapcsolatok témáit Király Zsófia Adrienn és Újvári Anna tanulmányai érintik. Előbbi Afganisztán politikai stabilitásának és etnikai sokszínűségének kapcsolatát elemzi, míg utóbbi a 2014-es izraeli-gázai konfliktusban felmerült háborús bűnök kommunikációját vizsgálja.

Bíró Gáspár szellemi hagyatékának megfelelően sokszínű kötet lett ez az emlékkönyv, francia, román és német nyelvű írások, rövidebb és hosszabb tanulmányok, személyes emlékezések és

tudományos kutatások eredményei egyaránt megjelennek benne. Mégis érezhető a szerkesztők azon szándéka, hogy a kötettel egy gazdag, sok irányban szellemi utat nyitó örökség előtt tisztelegjenek. Talán nem véletlen a kötet fülszövegének választott idézet sem, amely az érdekek harmóniájának lehetetlenségéről szól a nemzetközi viszonyokban. Lehet némi áthallás ebben, hogy az egyes írások és az egyes tudományterületek között ez a kötet sem tudott igazán harmóniát teremteni, de, ahogy a Bíró Gáspár-idézet szól:

„A harmónia alapvetően spirituális fogalom, még akkor is, ha a materiális világra (tárgyakra) vonatkozik. Nem értelmetlen pl. az emberi testben megnyilvánuló harmóniáról beszélni, de ez a harmónia olyan bonyolult összefüggéseknek a végeredménye, amelyek csak részben írhatók le mennyiségi és minőségi kategóriákban, nem is beszélve arról, hogy csak az élő test esetében lehet harmóniáról szó. Az emberiség egysége csakis szellemi egység lehet, s azt nem lehet kizárólag materiális eszközökkel megvalósítani. Isten városát éppúgy nem lehet bankkölcsonökből felépíteni, mint védelmét fegyverekre bízni.”